

**مقاله پژوهشی: تأثیر عوامل ژئوپلیتیک (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی)
سواحل مکران در حوزه دریای عمان بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران**
فضل اله نوذری^۱

پذیرش مقاله: ۹۹/۰۴/۲۷

دریافت مقاله: ۹۹/۰۲/۲۸

چکیده

حوزه دریای عمان و کشورهای پیرامونی آن مشتمل بر ایران، پاکستان، عمان و امارات متحده عربی که به‌عنوان بخشی از حوزه ژئواستراتژیک اقیانوس هند محسوب می‌شود، یک محیط نسبتاً ناشناخته و مغفول در ابعاد مختلف از جمله عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی مرتبط با مسائل دفاعی است که در این راستا ضرورت اتخاذ راهبرد دفاعی در حوزه دریای عمان برای کشور به‌منظور تأمین منافع ملی، اجتناب‌ناپذیر است. از طرفی تدوین راهبرد دفاعی مطلوب نیز مستلزم شناخت دقیق عوامل ژئوپلیتیکی این حوزه به‌ویژه در زمینه عوامل ژئوپلیتیک مزبور و توجه به تأثیر آن‌ها بر راهبرد دفاعی کشور و روابط با سایر بازیگران در این حوزه می‌باشد.

بنابراین در پژوهش حاضر تلاش گردیده است تا با استفاده از روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و به‌صورت کاربردی پس از انجام مطالعات نظری و محیط‌شناسی سواحل جنوب شرق ایران و سواحل کشورهای حوزه دریای عمان، عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی مؤثر بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران شناسایی و در ادامه ضمن مشاوره با برخی از افراد خبره مرتبط با موضوع و اخذ نظر آنان، پرسشنامه‌ای در قالب ۱۹ سؤال بسته و یک سؤال باز تنظیم و طراحی گردید، سپس پرسشنامه تحقیق در بین افراد خبره و صاحب‌نظر جامعه نمونه آماری که ۳۴ نفر برآورد گردیده بود به‌صورت تمام شمار توزیع و پس از جمع‌آوری و اخذ نظر آنان با استفاده از روش‌های کمی آماری، اقدام به تجزیه و تحلیل داده‌ها و نهایتاً نسبت به جمع‌بندی و ارزیابی سؤال تحقیق پرداخته شده است. در نتیجه‌گیری و در پاسخ به سؤال تحقیق، مؤثرترین عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل جنوب شرق کشور در حوزه دریای عمان که در تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران تأثیر دارند، برحسب اولویت میانگین و وزن آن‌ها در قالب ۱۷ عامل مؤثر ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی تعیین گردیده‌اند.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، عوامل ژئوپلیتیک، راهبرد دفاعی، حوزه دریای عمان.

^۱ - استادیار علوم دفاعی راهبردی و دانشگاه جامع امام حسین (علیه‌السلام).

مقدمه

دریای عمان و بنادر آن از گذشته‌های بسیار دور مورد توجه دولت‌های استعمارگر و قدرت‌های دریایی بوده و در دوره‌های نفوذ پرتغالی‌ها و انگلیسی‌ها در دریای پارس، از موقعیت و اعتبار سیاسی، نظامی و اقتصادی ویژه‌ای برخوردار بوده است. اهمیت دریای عمان از لحاظ اقتصادی و منابع، محرز و مسلّم و همواره گلوگاه آبی و سیاسی ایران و منطقه‌ای ارزنده در دنیای فعال اقتصادی و جهان سیاسی امروز می‌باشد. این دریا از لحاظ دسترسی به کشورهای آسیایی و دستیابی به سرزمین‌های جنوب غرب آسیا و به‌عنوان یک‌راه آبی و حمل‌ونقل دریایی، ارزش راهبردی زیادی دارد. جنوب شرق ایران و سواحل مکران با دارا بودن ظرفیت‌های ژئوپلیتیک فوق‌العاده اقتصادی، امنیتی، دسترسی، ارتباطات منطقه‌ای و بین‌المللی، واجد کارکردهای تولیدکننده‌ی قدرت در کشور و نظام جهانی است که تاکنون مورد غفلت واقع شده و با وجود دارا بودن ظرفیت‌های مذکور، یکی از عقب‌مانده‌ترین مناطق کشور به لحاظ اقتصادی، اجتماعی و محیطی محسوب می‌گردد. جمهوری اسلامی ایران با استفاده از ظرفیت‌های ارتباطی در سواحل مکران می‌تواند بخش اعظمی از تعاملات خود را با سایر کشورها از خلیج فارس به حوزه دریای عمان منتقل و از این طریق از تنگنا و اتکای به تنگه هرمز خارج شود و با اتصال و پیوند دادن کشورهای شمال ایران و کشورهای محصور در خشکی (آسیای مرکزی) به آب‌های آزاد، جایگاه و منزلت ژئوپلیتیکی خود را در منطقه و جهان افزایش دهد و با زمینه‌سازی برای اجماع منطقه‌ای و جهانی، فرصت‌های جدیدی را برای تضمین امنیت ملی خود فراهم نماید. در نتیجه با توجه به موارد پیش گفته، مسئله اصلی در این تحقیق مبتنی بر؛ «شناسایی و تعیین میزان تأثیر عوامل مؤثر ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل جنوب شرق کشور در حوزه دریای عمان بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در این حوزه» می‌باشد.

از طرفی در زمینه اهمیت و ضرورت این تحقیق می‌توان چنین بیان نمود که با دستیابی به این مهم گام مؤثری در جهت کمک به تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در حوزه دریای عمان که در آینده توسط سایر محققین صورت خواهد گرفت، برداشته خواهد شد و عدم توجه به این عوامل در حوزه دریای عمان، کشور را در استفاده از نقاط قوت و فرصت‌ها ناتوان و در مقابل نقاط ضعف و تهدیدات (بالقوه و بالفعل) نیز آسیب‌پذیر خواهد نمود. هدف این پژوهش مبتنی بر شناخت عوامل مؤثر ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی مرتبط با مسائل دفاعی سواحل

مکران در جنوب شرق ایران و کشورهای حوزه دریای عمان و همچنین تعیین میزان تأثیر این عوامل بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در این حوزه می‌باشد که در این راستا سؤال تحقیق نیز عبارت است از؛ عوامل مؤثر ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی مرتبط با مسائل دفاعی سواحل جنوب شرق کشور در حوزه دریای عمان کدام‌اند و تأثیر این عوامل بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در این حوزه به چه میزان است؟ در این پژوهش با توجه به استفاده از روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و اکتشافی بودن مطالعات محیطی، نگارنده از فرضیه‌سازی و محدود نمودن تحقیق در این زمینه، خودداری نموده و در ادامه، روند تحقیق به صورت مسئله محور و بر اساس هدف و سؤال پژوهش دنبال شده است. همچنین در این تحقیق عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل مکران و کشورهای حوزه دریای عمان به‌عنوان متغیر مستقل و تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران نیز به‌عنوان متغیر وابسته مدنظر قرار گرفته است.

مبانی نظری

- پیشینه تحقیق:

با بررسی‌های به‌عمل‌آمده و مطالعه منابع موجود، هیچ‌گونه سابقه و تحقیق علمی مستقل مشابه با عنوان این پژوهش مشاهده نگردید. لیکن از آنجاکه مقاله حاضر مستخرجه از بخشی از رساله دکتری نگارنده تحت عنوان: «تعیین عوامل ژئوپلیتیک حوزه دریای عمان و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران» می‌باشد، لذا برخی از تحقیقات و مطالعات انجام‌شده در قالب رساله پیرامون ژئوپلیتیک در سایر حوزه‌ها که به نحوی با برخی از متغیرهای این پژوهش مرتبط می‌باشند، عبارت‌اند از:

- رساله دکتری غلامعلی رشید تحت عنوان «نقش عوامل ژئوپلیتیک در راهبرد دفاعی (مطالعه موردی ایران نسبت به عراق)» که در سال ۱۳۸۶ در دانشگاه تربیت مدرس انجام پذیرفته و در نتیجه‌گیری، طراحی راهبرد دفاعی مناسب برای ایران نسبت به عراق را مستلزم توجه و لحاظ نمودن نقش‌های چهارگانه عوامل ژئوپلیتیکی (قوت، ضعف، فرصت و تهدید) دانسته‌اند.

- رساله دکتری کرم‌اله رضایی تحت عنوان «نقش استراتژیک شرق تنگه هرمز در امنیت ملی و تدوین سیاست دفاعی مرتبط با آن» که در سال ۱۳۷۹ در دانشگاه عالی دفاع ملی انجام پذیرفته و در نتیجه‌گیری اشاره نموده است که ایران باید در زمان صلح و جنگ با کسب آمادگی بتواند قبل

از رسیدن تهدید فرا منطقه‌ای به‌ویژه آمریکا به تنگه هرمز، در دریای عمان بنیه دفاعی خود را متناسب انتخاب و مستقر نماید.

- رساله دکترای سید محمودرضا شمس دولت‌آبادی تحت عنوان «علائق ژئوپلیتیک و راهبرد ملی (مورد: ایران نسبت به آسیای مرکزی)» که در سال ۱۳۸۷ در دانشگاه عالی دفاع ملی انجام پذیرفته و در نتیجه‌گیری به برخی از موارد تجانس یا عدم تجانس ساختاری با کشورهای آسیای مرکزی به‌منظور توسعه روابط مشترک بین ایران با کشورهای مزبور پرداخته و سپس به برخی از فرصت‌های در دسترس کشور اشاره نموده است.

با جمع‌بندی سوابق و پیشینه‌های فوق و موارد مشابه آن می‌توان در این تحقیق از برخی الگوهای تقسیم‌بندی عوامل ژئوپلیتیکی، روش‌های خاص جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، دانش‌افزایی و رفع بخشی از نیازهای مطالعاتی پژوهش حاضر نیز استفاده نمود.

- مفهوم شناسی

ژئوپلیتیک: ژئوپلیتیک عبارت است از: درک واقعیت‌های محیط جغرافیایی به‌منظور دستیابی به قدرت، به‌نحوی که بتوان در بالاترین سطح وارد بازی جهانی شد و منافع ملی و حیات ملی را حفظ کرد (عزتی، ۱۳۸۰: ۷). حافظ نیا در این رابطه می‌گوید: «ژئوپلیتیک عبارت است از علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت، سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آن‌ها با یکدیگر». (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۳۷)، با این وصف در این پژوهش به تعریف منتخب فوق به دلیل جامعیت نسبی آن نسبت به سایر تعاریف، استناد می‌شود.

عوامل ژئوپلیتیک: ازجمله عوامل شناخته‌شده ژئوپلیتیک می‌توان به موقعیت‌های استراتژیک و ژئواستراتژیک، موقعیت‌های ارتباطی، دریایی، ساحلی، وضعیت‌های اقتصادی، سیاسی، نظامی، اجتماعی و فرهنگی و نوع و میزان منابع طبیعی، کمیت، کیفیت منابع انسانی و... اشاره کرد. تمام این عوامل ژئوپلیتیک با درجات مختلف تأثیر قابل توجهی بر روند طراحی و اجرای راهبرد دارند. لذا در تدوین اهداف و سیاست‌های امنیت ملی، عوامل جغرافیایی در کنار سایر عوامل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی همواره به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل شکل‌دهنده قدرت ملی، موردتوجه قرار می‌گیرند. (همان: ۱۴)

راهبرد دفاعی: راهبرد دفاعی به‌عنوان نقشه یک ملت یا دولت برای استفاده هماهنگ از تمامی ابزارهای قدرت کشور (نظامی و غیرنظامی) در تعقیب اهداف امنیت ملی تعریف می‌شود (حافظ

نیا و دیگران، ۱۳۸۶: ۱۱). به تعبیر دیگر، راهبرد دفاعی عبارت است از: چگونگی توزیع و به‌کارگیری منابع، مقدورات و ابزارهای ملی برای تأمین اهداف دفاعی. (همان: ۱۳)

حوزه دریای عمان: یک منطقه جغرافیایی است که در جنوب شرقی کشور جمهوری اسلامی ایران واقع شده است و به‌عنوان مکمل ژئوپلیتیکی حوزه خلیج فارس محسوب می‌گردد. از لحاظ تاریخی، در زمان‌های گذشته مجموع دریای عمان و خلیج فارس را دریای پارس می‌نامیدند و در برهه‌ای از زمان، با توجه به‌واقع شدن دریای عمان در کنار سواحل گسترده مکران در جنوب شرق ایران، از این دریا به‌عنوان دریای مکران یاد می‌شده است (افشار، ۱۳۷۶: ۱۹). حوزه دریای عمان، چهار کشور پیرامونی خود را شامل می‌شود که سرزمین‌های آن متعلق به ایران، عمان، امارات متحده عربی و پاکستان است. این کشورها از طریق دریای عمان به اقیانوس هند متصل می‌شوند.

چارچوب نظری

الگوهای مختلفی که از سوی صاحب‌نظران و دانشمندان مختلف درباره عوامل و متغیرهای تأثیرگذار بر قدرت ملی ارائه شده است، نشان می‌دهد که به‌طور مشخص بر مواردی از قبیل: موقعیت راهبردی، موقعیت ژئوپلیتیکی، ... منابع زیرزمینی شامل منابع انرژی، منابع معدنی اعم از راهبردی و غیر راهبردی، وضع کمی و کیفی جمعیت و ملت و پراکندگی نیروی انسانی در ارتباط با جغرافیا تأکید شده است (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۲۷۶). «هربرت کریل» جغرافی‌دان آمریکایی، معتقد است که جغرافیای انسانی به تجزیه و تحلیل پراکندگی انسان و فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی او می‌پردازد (شکویی، ۱۳۷۳: ۳۳). از طرفی حسین شکویی در کتاب فلسفه جغرافیا می‌نویسد: عمده‌ترین تقسیمات اصلی جغرافیای انسانی مشتمل بر جغرافیای اجتماعی که به مطالعه جمعیت، سکونتگاه‌های شهری و روستایی و فعالیت‌های اجتماعی که جدا از فعالیت‌های اقتصادی و سیاسی است، می‌پردازد و جغرافیای اقتصادی که به مطالعه پراکندگی فعالیت‌های انسانی در تولید و مصرف کالا و خدمات می‌پردازد و بیش از همه با تراکم جمعیت و عوامل جغرافیای طبیعی گره‌خورده است و جغرافیای سیاسی که از واحدهای سیاسی سیاره‌ی زمین و نقش فعالیت‌های سیاسی در مسائل جغرافیای انسانی و اقتصادی بحث می‌کند و جغرافیای فرهنگی که از پراکندگی جمعیت و فرهنگ آن‌ها و همچنین از اصول و عوامل وابسته به آن‌ها بحث می‌کند، برشماری می‌نماید. (همان: ۳۶-۳۴)

در نتیجه عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل مکران و سایر کشورهای حوزه دریای عمان با برخی از شاخص‌های ژئوپلیتیکی آن‌ها، در قالب جدول زیر که حاصل

بخشی از جمع‌بندی نظرات پیش‌گفته اندیشمندان و ژئوپلیتیسین‌ها در رساله دکتری این‌جانب می‌باشد، به‌عنوان چارچوب نظری تحقیق انتخاب و در ادامه به‌عنوان مبنای مطالعه محیطی قرار گرفته است تا پس از تحلیل واقعی محیط ژئوپلیتیکی و درک درست و کامل‌تری از حوزه مورد مطالعه، سایر شاخص‌های مؤثر عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل جنوب شرق کشور در حوزه‌ی دریای عمان مرتبط با مسائل دفاعی احصاء و تعیین گردد.

جدول ۱: چارچوب نظری تحقیق

ردیف	عوامل کلان ژئوپلیتیک	شاخص‌های ژئوپلیتیکی
۱	سیاسی (داخلی و خارجی)	۱- ساختار و نظام سیاسی حکومت ۲- اختلافات مرزی و ادعاهای ارضی ۳- سیاست خارجی و روابط دوجانبه بازیگران ۴- عضویت بازیگران در سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی
۲	اقتصادی	۱- انرژی ۲- ظرفیت‌های اقتصادی (کشاورزی، صنعتی و خدماتی) ۳- شبکه‌های ارتباطی حمل‌ونقل و خطوط انتقال کالا و انرژی
۳	فرهنگی	۱- انسجام اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ملت ۲- اقلیت‌های قومی- مذهبی متجانس و نامتجانس
۴	نظامی	۱- توان کمی و کیفی نیروهای مسلح ۲- قراردادهای نظامی و عضویت در معاهدات و پیمان‌های دفاعی

محیط‌شناسی ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل مکران و کشورهای حوزه

ساختار و نظام سیاسی حکومت: از لحاظ نظام سیاسی بدون تردید جمهوری اسلامی ایران قابل مقایسه با کشورهای پاکستان، عمان و امارات متحده عربی نیست و از این حیث دارای برتری قابل توجهی می‌باشد. در پاکستان با توجه به وجود نظام فدرالی، نگرش یکپارچه و یکسانی بر فضای این کشور حاکم نمی‌باشد و خطر تجزیه‌پذیری و اختلاف‌نظر و رقابت بین ایالت‌ها و همچنین با دولت مرکزی از شاخصه‌های مهم نظام سیاسی این کشور محسوب می‌گردد. ساختار حکومت در عمان مبتنی بر نظام سلطنتی است و تقریباً تمامی جایگاه‌های عالی حکومتی در اختیار شخص سلطان می‌باشد. نظام سیاسی امارات متحده عربی مبتنی بر ساخت فدرالی و با حفظ سنن گذشته است. اختلافات ارضی و مرزی متعدد بین شیخ‌نشین‌های این کشور و همچنین ادعاهای حقوقی و شکاف‌های طبقاتی در زمینه اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی بین امارت‌های این کشور از جمله شاخصه‌های مهم و برجسته

در حوزه دریای عمان بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران

نظام سیاسی امارات می‌باشد و در بعد خارجی نیز به قدرت‌های جهانی و نظام سلطه وابسته هستند (نوذری، ۱۳۹۱: ۲۷۸). این در حالی است که الگوی نظام حکومتی در ایران تک ساخت و بسیط است و نظام سیاسی آن از وحدت ساختاری و تشکیلاتی، وحدت انسانی و اجتماعی و وحدت سرزمینی نیز برخوردار می‌باشد. (حافظ نیا، ۱۳۸۱: ۲۵۷)

اختلافات مرزی و ادعاهای ارضی: کشور ایران با وجود داشتن مرزهای طولانی و همسایگان متعدد، به جز موارد معدود، با هیچ‌کدام از همسایگان خود اختلاف ارضی و مرزی ندارد و یا حداقل نسبت به سایر کشورهای حوزه دریای عمان از اختلافات کمتری برخوردار است. با توجه به محرز بودن حاکمیت ایران بر جزایر سه‌گانه ایرانی بوموسی، تنب بزرگ و تنب کوچک، کشور امارات متحده عربی با ادعای واهی، درخواست مالکیت جزایر فوق را می‌نماید و به همین دلیل تاکنون مرزهای دریایی بین ایران و این کشور (به جز مرز دریایی بین ایران و دویی) تحدید حدود نشده است. مرزهای دریایی بین ایران و عمان تحدید حدود شده است و تنها در دو نقطه به دلیل اختلاف بین عمان و شارجه و همچنین بین عمان و رأس الخیمه، تحدید حدود نشده است. هرچند ایران و پاکستان اختلاف عمده‌ای در زمینه مرزهای خشکی ندارند، لیکن مسئله مرزهای دریایی بین این دو کشور در خلیج گواتر هنوز به سرانجام نرسیده و تحدید حدود نگردیده است. (نوذری، ۱۳۹۱: ۲۸۱)

سیاست خارجی و روابط دوجانبه کشورهای حوزه: تاریخ روابط سیاسی ایران و پاکستان بیش از ۵۰ سال قدمت دارد و این روابط در اکثر سال‌های خود بسیار مثبت و دوستانه بوده است. اشتراکات فراوان فرهنگی، مذهبی، جغرافیایی، تاریخی و حتی نژادی، مردم دو کشور را عمیقاً به هم پیوند داده و حتی در مقاطعی که روابط سیاسی ایران و پاکستان چندان گرم نبوده، از عشق و علاقه مردم دو کشور نسبت به یکدیگر کاسته نشده است (نامی، ۱۳۸۸: ۲۷۴). روابط اقتصادی دوجانبه میان ایران و پاکستان از روند رو به رشدی برخوردار بوده و به‌رغم همکاری‌ها و موافقت‌نامه‌های سیاسی، تجاری و فرهنگی میان دو کشور ایران و پاکستان، این دو کشور در مسائلی چون موضوع افغانستان، دیدگاه‌های متفاوتی دارند. حمایت دولت پاکستان از گروه طالبان، ترور اتباع و دیپلمات‌های ایرانی در پاکستان و افغانستان، از جمله مواردی بود که روابط دو کشور را در اواخر دهه ۱۹۹۰ میلادی تحت تأثیر قرارداد. هم‌اکنون جمهوری اسلامی ایران در کشور

پاکستان غیر از سفارتخانه، چهار کنسولگری در شهرهای کراچی، لاهور، پشاور و کوئته دارد و پاکستان نیز غیر از سفارتخانه، دو کنسولگری در مشهد و زاهدان دارد. (فلاح زاده، ۱۳۸۵: ۷۶-۷۵) روابط ایران و عمان به اوایل قرن نوزدهم بازمی‌گردد. از آن زمان این دو کشور روابط سیاسی و اقتصادی بسیار نزدیکی با یکدیگر برقرار کرده‌اند. روابط دو کشور طی چند سال اخیر از روند مثبت و دوستانه‌ای برخوردار بوده است. همسایگی، مسلمان بودن، اشتراک نظر در قبال امنیت منطقه، صدور نفت، عضویت در سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و اشتراک نظر در اغلب مسائل منطقه‌ای و بین‌المللی جزء نقاط اشتراک روابط سیاسی ایران و عمان است. طی سال‌های اخیر مرادوات و سفرهای متقابل متعددی بین مقامات دو کشور در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، نظامی و امنیتی صورت گرفته است. (دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۸۷: ۱۶۴-۱۶۳)

روابط بین دو کشور ایران و امارات در سطح سفیر برقرار است (معاونت اطلاعات سپاه، ۱۳۸۴: ۵۰). در حال حاضر امارات متحده عربی و به‌ویژه شیخ‌نشین دبی، یکی از مهم‌ترین طرف‌های اقتصادی ایران محسوب می‌گردد. با وجود این، روابط سیاسی دو کشور به‌ویژه طی چند سال اخیر سرد می‌باشد. این در حالی است که تلاش‌های تبلیغاتی و سیاسی امارات علیه ایران طی چند سال گذشته شدت یافته است (معاونت اطلاعات آجا، ۱۳۸۲: ۴۹). هم‌اکنون روابط دو کشور به دلیل ادعای واهی امارات بر سر مالکیت جزایر سه‌گانه ایرانی و همسویی آن کشور با عربستان سعودی در جنگ یمن و حمایت از گروه‌های تکفیری تروریستی و اعمال فشار سیاسی و اقتصادی علیه ایران، در وضعیت مناسبی قرار ندارد و هیچ‌گونه تلاش جدی از سوی مقامات این کشور برای بهبود سطح روابط اقتصادی با ایران، مشاهده نمی‌شود.

انرژی: ایران از لحاظ میزان ذخایر کشف‌شده نفت در منطقه خلیج فارس پس از عربستان سعودی در جایگاه دوم قرار دارد و از نظر میزان ذخایر گاز در این منطقه دارای مقام اول است و در سطح جهان بعد از روسیه در جایگاه دوم قرار می‌گیرد؛ بنابراین ایران از لحاظ میزان ذخایر نفت و گاز در بین کشورهای حوزه دریای عمان در جایگاه اول قرار دارد. امارات متحده عربی از لحاظ میزان ذخایر نفت و گاز در بین کشورهای حوزه دریای عمان پس از ایران در جایگاه دوم قرار می‌گیرد و به دنبال آن عمان از نظر میزان ذخایر نفتی در جایگاه سوم و از لحاظ میزان ذخایر گازی در جایگاه چهارم پس از پاکستان قرار می‌گیرد (جدول ۲). تولیدات داخلی پاکستان تنها پاسخ‌گوی ۱۷ درصد مصرف موردنیاز آن کشور است و به همین دلیل پاکستان نیازمند واردات انرژی فسیلی است و به‌شدت به خارج وابسته است. از طرفی چنانچه منابع نفتی جدیدی در کشور عمان کشف نشود تا ۲۵ سال آینده نفت این کشور تمام خواهد شد و لذا دولت عمان نگران آینده می‌باشد.

(نوذری، ۱۳۹۱: ۲۷۳)

تأثیر عوامل ژئوپلیتیک (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی) سواحل مکران
در حوزه دریای عمان بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران

جدول ۲: میزان ذخایر اثبات شده نفت و گاز کشورهای حوزه دریای عمان

کشورها	نفت (میلیارد بشکه)	گاز (تریلیون مترمکعب)
ایران	۱۳۷	۲۷/۳
امارات متحده عربی	۹۸	۸/۵
عمان	۵/۵	۰/۸۴۹/۵
پاکستان	۰/۲۹۷	۰/۹۶۵/۶

ظرفیت‌های اقتصادی: صرف نظر از محدودیت‌های جغرافیایی، اقلیمی و زیرساخت‌های مناسب فرهنگی و اجتماعی در سواحل جنوب شرق ایران، ظرفیت‌های بسیار بالایی برای جذب سرمایه‌گذاری و توسعه اقتصادی موجود می‌باشد. ظرفیت بالای گسترش بنادر و صنعت کشتی‌سازی و کشتیرانی، خدمات دریایی، صنعت آبی‌پروری به همراه فرآوری محصولات دریایی، صنعت گردشگری (توریسم)، صنعت نفت و فرآورده‌های آن از جمله جاذبه‌ها و ظرفیت‌های اقتصادی منطقه می‌باشد که در صورت برنامه‌ریزی و اجرای مناسب علاوه بر ایفای نقش، در توسعه پایدار و امنیت نیز مؤثر خواهد بود. فعالیت‌های اقتصادی مردم این منطقه در استان‌های هرمزگان و سیستان و بلوچستان در سه بخش کشاورزی، صنعتی و خدمات متمرکز است که بیشترین جمعیت این دو استان در بخش خدمات اشتغال دارند. توزیع جمعیت شاغل در سه بخش عمده فعالیت اقتصادی در استان‌های هرمزگان و سیستان و بلوچستان طی سال ۱۳۸۵ در قالب جدول ۳ شرح داده شده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۸). استان هرمزگان از نظر منابع معدنی غنی است و علاوه بر نفت و گاز، معادن کرومیت و خاک سرخ این استان مشهور می‌باشد. همچنین دو صنعت وابسته به دریا یعنی شیلات و صنایع دریایی (قایق‌سازی و کشتی‌سازی) در این استان رونق دارند. استان هرمزگان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین قطب‌های صید و صیادی جنوب ایران با داشتن بیش از ۸۰۰ کیلومتر نوار ساحلی و تعداد شش بندر مهم صیادی مطرح می‌باشد. (همان: ۱۹۹-۱۹۸)

جدول شماره ۳: درصد توزیع شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر استان‌های هرمزگان و سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۸۵

استان	کشاورزی	صنعت	خدمات	نامشخص
هرمزگان	۲۱/۰۵	۲۲/۳۳	۵۴/۲۲	۲/۴۰
سیستان و بلوچستان	۱۸/۱۹	۲۵/۰۳	۵۲/۸۴	۳/۹۴

فعالیت کشاورزی بزرگ‌ترین بخش اقتصاد پاکستان را تشکیل می‌دهد. بیش از ۷۰ درصد از کل جمعیت این کشور با کشاورزی ارتباط دارند و این بخش بیش از نیمی از نیروی کار کشور را به

خود اختصاص داده است. (دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، همان: ۷۰ - ۶۶)، ۸۰ درصد صنایع پاکستان به بخش خصوصی و ۲۰ درصد به بخش دولتی تعلق دارد. (نامی، ۱۳۸۸: ۱۵۸ - ۱۵۶) حدود ۲/۲ درصد تولید ناخالص داخلی کشور عمان از بخش کشاورزی تأمین شده و حدود ۲۴ درصد نیروی کار این کشور در بخش کشاورزی مشغول به کار می‌باشند. حدود ۳۸/۲ درصد تولید ناخالص داخلی این کشور از صنایع و معادن تأمین می‌شود. (معاونت اطلاعات آجا، ۱۳۸۸: ۴۴-۴۳) و حدود ۵۹/۶ درصد تولید ناخالص داخلی این کشور از بخش خدمات تأمین می‌شود (همان: ۴۲). مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی امارات جدا از بخش نفت که عمده ذخایر آن در امارت ابوظبی قرار دارد، صنعتی، گردشگری، خدمات و صادرات مجدد است. هم‌اکنون این کشور قطب اصلی جنوب غرب آسیا در تجارت و حمل‌ونقل دریایی و هوایی است. (سازمان اطلاعات سپاه، ۱۳۸۹: ۸)

شبکه‌های ارتباطی حمل‌ونقل و خطوط انتقال کالا و انرژی: کشور ایران مناسب‌ترین و کوتاه‌ترین مسیر بین شمال و جنوب و شرق و غرب درزمینه‌ی حمل‌ونقل هوایی، دریایی و زمینی (جاده‌ای و ریلی) است و همچنین از لحاظ شبکه ارتباط الکترونیکی و خطوط لوله ایران دارای فضای مناسب است. ایران از نظر موقعیت ارتباطی در شبکه منطقه‌ای و جهانی نقش تعیین‌کننده‌ای را ایفا می‌کند. ایران می‌تواند با استفاده و بهره‌برداری از ظرفیت‌های حمل‌ونقل دریایی، ضمن ارتقاء جایگاه ژئوپلیتیکی خود در منطقه و جهان، از رشد و شکوفایی اقتصادی نیز بهره‌مند گردد (نوذری، ۱۳۹۱: ۲۷۷). ایران نزدیک‌ترین و مقرون به‌صرفه‌ترین راه ارتباطی کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز به دریاهای آزاد و بازار جهانی است (تقوی اصل، ۱۳۸۷: ۲۶۲-۲۶۱). در جنوب شرق نیز خطوط ریلی از زاهدان با اتصال به خطوط ریلی پاکستان می‌تواند خط راه‌آهن اروپا را به آسیای جنوبی و جنوب شرقی متصل کند. همچنین شبکه حمل‌ونقل آبی در کشور از لحاظ ظرفیت و به‌صورت بالقوه در سطح بسیار خوبی قرار دارد (سازمان بنادر و کشتیرانی ایران، زمستان ۱۳۸۴). از طرفی ایران می‌تواند با انتقال مواد نفتی و گاز به‌وسیله خط لوله به شرق تنگه هرمز و نیز با فعال کردن و توسعه بنادر سواحل دریای عمان به‌ویژه بنادر چابهار، جاسک و کنارک از وابستگی خود به تنگه هرمز بکاهد (حافظ‌نیا، ۱۳۷۱: ۲۵۴)؛ بنابراین ظرفیت‌های ارتباطی سواحل مکران در کرانه‌های دریای عمان می‌تواند موجب رهایی ایران از تنگنا و وابستگی به تنگه هرمز شود و در نتیجه منجر به تسهیل در انتقال انرژی نفت و گاز و حمل‌ونقل کالا از طریق دریای عمان به نقاط مختلف

جهان گردد که این امر در آینده می‌تواند موجبات شکوفایی و رونق اقتصادی کشور را فراهم نماید.

انسجام اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ملت: با توجه به پیشینه تاریخی ایران و انسجام فرهنگی و قومی آن و با عنایت به ویژگی‌های جغرافیایی و موقعیت این سرزمین، اندیشه سیاسی ناسیونالیسم و ملی‌گرایی از ابتدای تاریخ و در دوره‌های مختلف در میان ملت وجود داشته است (حافظ نیا، ۱۳۸۱: ۲۵) و علاوه بر آن، دین و مذهب نیز از عوامل پایدار انسجام بخش و وحدت‌آفرین در ایجاد و احیای آرمان سیاسی در میان ملت ایران به حساب می‌آید (رشید، ۱۳۸۶: ۸۷)؛ بنابراین کشور ایران با سابقه تمدن کهن خود می‌تواند دربرگیرنده‌ی دو نماد اصلی ملی و دینی باشد. در حال حاضر یکی از مؤثرترین عوامل انسجام دهنده ساختار ترکیبی ملت، مشارکت متوازن اقوام و اجزای ملت در سرنوشت و امور ملی کشور است. البته باید اذعان داشت که در جامعه کنونی ایران، الگوی متوازن مشارکت مشاهده نمی‌شود. به‌گونه‌ای که تعامل ملی بین بخش مرکزی کشور با بخش‌های پیرامونی، به‌ویژه در مناطق اقلیت نشین نامتجانس، به‌خوبی برقرار نمی‌شود (حافظ نیا، ۱۳۸۱: ۱۸۵). برای مثال نابرابری‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی موجود در جنوب شرق کشور همراه با الگوهای واگرایی در زمینه قومیت، مذهب و زبان، نه‌تنها موجب انزوای جغرافیایی این منطقه از کشور شده است، بلکه در صورت ادامه یافتن آن، ممکن است موجب ایجاد و شیوع نفرت و انتقام‌جویی‌های وسیعی نسبت به مرکز کشور شود. (عبدی، ۱۳۸۰: ۱۷۲)

اقلیت‌های قومی - مذهبی متجانس و نامتجانس: در ایران حدود ۲۲ قوم و گروه‌های قومی و خرده‌فرهنگ قابل تفکیک هستند (رشید، ۱۳۸۶: ۹۳). ولی این اقوام و جمعیت‌ها به علت استقرار سالیان متمادی در کنار هم و تحولات فرهنگی و قومی رخ داده در طول زمان، به‌مرور هویت‌های ملی و سرزمینی بر هویت‌های قومی آن‌ها چیره گردیده است و از طرفی دین و مذهب به‌عنوان مهم‌ترین عامل انسجام و پیوند و منشأ هویت برای ملت ایران نیز تلقی می‌شود (حافظ نیا، ۱۳۸۱: ۲۰). هم‌چنین در جنوب شرق کشور، بلوچستان ایران و پاکستان در سه متغیر مذهب، زبان و قومیت با یکدیگر تجانس دارند و این سه متغیر به‌عنوان زیربنایی نیرومند، موجب شکل‌گیری الگوی واگرایی و عدم کنش متقابل با بخش مرکزی ایران شده است (همان: ۱۵۷). وضعیت سکونت اقلیت‌های قومی در ایران به‌گونه‌ای است که این اقلیت‌ها در ماورای مرزهای سیاسی ایران نیز گسترش جغرافیایی داشته و تجانس‌های مذهبی، قومی و زبانی با جمعیت‌های کشورهای همسایه

دارند، به گونه‌ای که بخش سنی مذهب شرق (و جنوب شرق) ایران با ناحیه سنی نشین پاکستان و افغانستان و بخش سنی نشین شمال شرقی ایران با ناحیه سنی مذهب آسیای مرکزی پیوستگی دارد، در جنوب کشور نیز، اهل سنت ساکن در جزایر و سواحل خلیج فارس با اهل سنت شبه‌جزیره عربستان که در آن سوی آب‌های خلیج فارس واقع است، تجانس دارند. از نظر الگوی استقرار گروه‌های قومی نیز، گروه قومی بلوچ در جنوب شرقی ایران با نیمه دیگر هسته بلوچ‌نشین در پاکستان پیوستگی فضایی پیدا می‌کند. گرچه این قوم در آن سوی مرز فاقد دولت مستقل است، باین‌حال بلوچستان پاکستان در چارچوب ساختار سیاسی فدرال آن کشور تا سطح یک ایالت ارتقاء پیدا کرده است (همان: ۱۵۱). مهم‌ترین چالش پیش روی کشور امارات، مهاجران کشورهای دیگر هستند که ۸۰ درصد جمعیت این کشور را تشکیل می‌دهند و از نظر قومی با بخش مرکزی این کشور نامتجانس هستند و از طرفی بخشی از آن‌ها به لحاظ مذهبی (شیعه بودن) نیز با جمعیت امارات نامتجانس خواهند بود و مناطق ظفار و البوریمی عمان نیز با بخش مرکزی عمان از نظر قومی نامتجانس است. (نوذری، ۱۳۹۱: ۲۸۰)

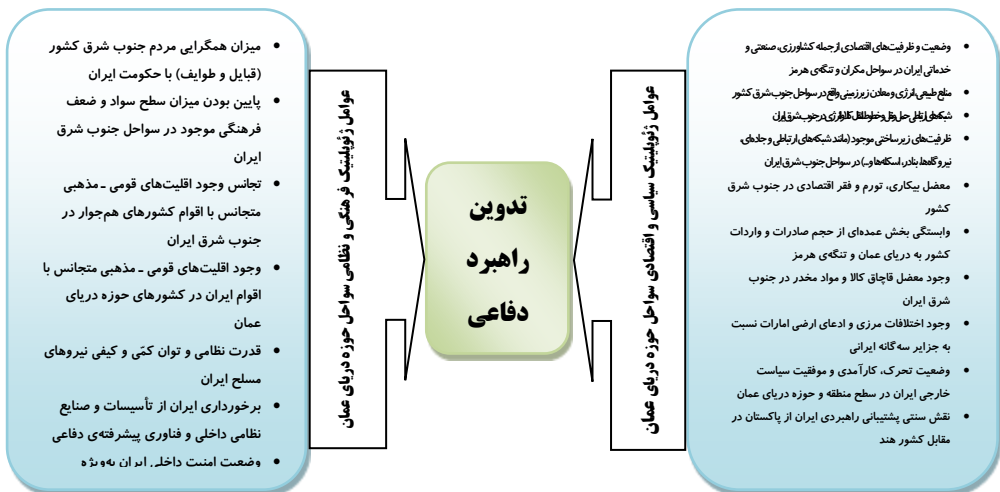
توان کمی و کیفی نیروهای مسلح: ساختار کلی نیروهای مسلح ایران شامل: ستاد فرماندهی کل قوا، ارتش جمهوری اسلامی ایران با نیروهای زمینی، پدافند هوایی، هوایی و دریایی، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی با نیروهای زمینی، دریایی، هوایی و سازمان بسیج، نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران و وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح می‌باشد. به‌طورکلی جمهوری اسلامی ایران با در اختیار داشتن نیروهای مسلح قوی و با برخورداری از حمایت‌های مردمی و سازماندهی نیروهای بسیج مردمی در قالب ارتش بیست‌میلیونی بسیج، از توان بالایی برخوردار می‌باشد. همچنین نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران علاوه بر توان بازدارندگی و قدرت نظامی بالا، از روحیه قوی، انگیزه و آمادگی دفاعی بالا و تجربه کافی برخوردار می‌باشند و در زمینه صنایع و فناوری پیشرفته نظامی از موقعیت مناسبی برخوردار است. (همان: ۲۴۷)

قراردادهای نظامی و عضویت در معاهدات و پیمان‌های دفاعی: به‌طورکلی سیاست خارجی پاکستان مبتنی بر روابط با چین، آمریکا و عربستان است و این کشورها اساس وابستگی راهبردی (استراتژیک) پاکستان را از جهت نظامی، سیاسی و اقتصادی به وجود آورده‌اند و در این راستا پاکستان با کشورهای مزبور و برخی از کشورهای اروپایی طی سال‌های اخیر قراردادهای متعددی در زمینه خرید تسلیحات و تجهیزات منعقد نموده است. در بین کشورهای حوزه دریای عمان، امارات

متحده عربی و سپس عمان دارای بیشترین پیمان‌های دفاعی - امنیتی با کشورهای منطقه و قدرت‌های بزرگ فرا منطقه‌ای هستند (مانند عضویت در شورای همکاری خلیج فارس و توافقات همکاری‌های دفاعی - امنیتی دو جانبه با آمریکا، انگلیس، فرانسه، آلمان و...). هم‌چنین طی سال‌های اخیر قراردادهای متعددی در زمینه خرید تسلیحات و تجهیزات نظامی بین امارات متحده عربی و عمان با کشورهای غربی منعقد گردیده که بعضاً بیش از ظرفیت منطقه و نیروهای مسلح این دو کشور بوده است. (همان: ۲۸۶)

مدل مفهومی تحقیق

در ادامه بر اساس چارچوب نظری و مطالعات محیط‌شناسی پیش‌گفته و با بهره‌گیری از نتایج کیفی حاصل از بررسی تطبیقی وضعیت ژئوپلیتیکی شاخص‌های ۱۱ گانه عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی کشورهای حوزه دریای عمان و پس از مشاوره با برخی از افراد صاحب‌نظر و خبره مرتبط با موضوع، در نهایت ۱۷ عامل و شاخص ژئوپلیتیکی مرتبط با عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل مکران و کشورهای حوزه دریای عمان احصاء گردید تا در ادامه روند تحقیق به‌عنوان مبنای مطالعات میدانی مورداستفاده قرار گیرد. در نتیجه شاخص‌های ۱۷ گانه ژئوپلیتیکی فوق در قالب مدل مفهومی تحقیق به شرح زیر ترسیم گردیده است؛

شکل ۱: مدل مفهومی تحقیق

روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نظر نوع تحقیق، «کاربردی» و از لحاظ روش تحقیق، به روش «توصیفی - تحلیلی» انجام شده است. همچنین با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق و محدودیت وجود صاحب‌نظران، خبرگان و کارشناسان متخصص مرتبط با مسائل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی حوزه دریای عمان و سواحل مکران در سطح نیروهای مسلح و دستگاه‌های کشوری و مراکز دانشگاهی، جامعه آماری برای پرسش‌نامه و مصاحبه این تحقیق نیز که بتواند نیازهای علمی آن را برآورده سازد، با توجه به مشورت با افراد خبره و صاحب‌نظر مرتبط با این موضوع، ۳۴ نفر برآورد شده است. لذا با توجه به حجم محدود جامعه آماری، جامعه نمونه تحقیق نیز همان جامعه آماری است که به صورت تمام شمار به آن‌ها رجوع شده است و دارای ویژگی‌هایی از قبیل: سابقه خدمت در مشاغل راهبردی و یا در جایگاه شغلی سرتیپی (در سطوح کشوری و لشکری)، مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و بالاتر، آشنایی نسبتاً مناسب با مسائل راهبردی و ژئوپلیتیک و آشنایی نسبتاً مناسب با حوزه مورد مطالعه، نیز می‌باشند. در این تحقیق با استفاده از روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای از طریق مطالعه کتب و مقالات به روش فیش‌برداری و با بررسی اسناد و مدارک علمی، پژوهشی و نقشه‌های جغرافیایی موجود در کتابخانه‌ها و اسناد و مدارک رسمی موجود نزد سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط در مسائل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی حوزه دریای عمان و امور دفاعی کشور مرتبط با حوزه تحقیق اطلاعات مورد نیاز گردآوری شده است. همچنین با استفاده از روش تحقیقات میدانی و با بهره‌گیری از مصاحبه با افراد صاحب‌نظر مرتبط با مسائل ژئوپلیتیک و امور دفاعی و با تهیه و توزیع پرسش‌نامه بین جامعه نمونه آماری و با استفاده از مشاهدات میدانی محقق در مناطق جنوب و جنوب شرق کشور نیز اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری شده است.

قلمرو تحقیق از نظر جغرافیای مکانی، شامل سواحل مکران در جنوب شرق ایران و بخش‌هایی از سواحل کشورهای پاکستان، عمان و امارات متحده عربی در پیرامون دریای عمان می‌باشد که عمق و فاصله این سواحل از دریا تا جایی که فضای خشکی سواحل از نظر عوامل جغرافیای سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی مرتبط با دریا و دارای تأثیر متقابل می‌باشد، امتداد می‌یابد.

از نظر قلمرو موضوعی، در این تحقیق به بررسی عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی پرداخته شده است و از نظر قلمرو زمانی با فرض وجود ثبات نسبی در شرایط محیطی، نتایج این تحقیق تا حدود ده سال آینده قابل استفاده می‌باشد.

در تحلیل داده‌ها با بهره‌گیری از نرم‌افزارهای EXEL و SPSS، از روش‌های آماری جداول توصیفی و نمودارهای استنباطی توزیع فراوانی داده‌ها و محاسبه میانگین آن‌ها استفاده شده است و سپس برای بیان درصد میزان اطمینان از سطح معنادار بودن پاسخ جامعه نمونه آماری به سؤالات پرسش‌نامه تحقیق (با ضریب اطمینان ۹۵٪ و با خطای حداکثر زیر ۵٪)، از روش آماری آزمون خی ۲ و همچنین از روش فریدمن برای احصاء رتبه‌بندی، وزن دهی و نرمال‌سازی عوامل مؤثر ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل جنوب شرق کشور در حوزه دریای عمان بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران استفاده شده است.

در خصوص چگونگی انجام مصاحبه و تهیه و توزیع پرسش‌نامه و روایی و پایایی آن، ابتدا پرسش‌نامه‌ای بر اساس یافته‌های مطالعات نظری و محیط‌شناسی ژئوپلیتیکی متناظر با عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی مرتبط با مسائل دفاعی سواحل مکران و کشورهای حوزه دریای عمان در قالب ۱۷ سؤال بسته و یک سؤال باز پس از مصاحبه با برخی از افراد خبره و صاحب‌نظر مرتبط با موضوع و اخذ نظر آنان برای بررسی میزان تأثیر هر یک از عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل مکران و سایر کشورهای حوزه دریای عمان در تدوین راهبرد دفاعی کشور طراحی گردید و در ادامه پس از توزیع پرسش‌نامه بین افراد جامعه نمونه آماری و جمع‌آوری و بررسی پاسخ آن‌ها و پیرو مشورت و مصاحبه مجدد با برخی از افراد صاحب‌نظر و خبره مرتبط با موضوع، از بین موارد پیشنهادی که توسط برخی از پاسخ‌دهندگان جامعه آماری در قالب سؤال باز پرسش‌نامه مطرح گردیده بود، نسبت به احصاء عوامل ژئوپلیتیکی جدید اقدام و در قالب پرسش‌نامه دوم با ۱۹ سؤال بسته و یک سؤال باز تنظیم و مجدداً بین جامعه نمونه آماری جهت اخذ نظر آنان توزیع شد و در ادامه محقق پس از جمع‌آوری پاسخ پرسش‌نامه‌ها و استخراج و تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش‌های آماری نسبت به تعیین عوامل مؤثر ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل جنوب شرق کشور در حوزه دریای عمان و میزان تأثیر آن‌ها بر تدوین راهبرد دفاعی کشور اقدام گردید.

بنابراین با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق و محدودیت وجود افراد صاحب‌نظر و خبره مرتبط با موضوع و حوزه‌ی مورد مطالعه در سطح نیروهای مسلح، دستگاه‌های کشوری و مراکز دانشگاهی و نیز تمام شمار بودن جامعه آماری و طراحی و توزیع سؤالات پرسش‌نامه در دو نوبت می‌توان با درصد اطمینان بالایی نتیجه‌گیری نمود که سؤالات پرسش‌نامه مزبور از اعتبار و روایی نسبتاً بالایی برخوردار می‌باشد. از طرفی برای بالا بردن پایایی پرسش‌نامه تحقیق، با توجه به

ویژگی‌های جامعه نمونه آماری و مصاحبه مجدد با برخی از آن‌ها در خصوص بعضی از داده‌ها تا حد اشباع، چنانچه سؤالات مزبور به‌گونه‌ای دیگر و در زمان‌های مختلف مطرح گردد، به نظر می‌رسد پاسخ‌ها تقریباً یکسان خواهد بود که از این نظر می‌توان اظهار نمود پرسش‌نامه تحقیق حاضر از پایایی نسبتاً بالایی برخوردار می‌باشد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

برای ارزیابی و دستیابی به پاسخ سؤال تحقیق مبنی بر «شناسایی عوامل مؤثر ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل جنوب شرق کشور در حوزه دریای عمان و تعیین میزان تأثیر این عوامل بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در این حوزه»، ابتدا بر اساس داده‌های جمع‌آوری شده از جامعه آماری در قالب پرسش‌نامه نهایی تحقیق با استفاده از روش‌های آماری توصیفی، استنباطی و آزمون خی ۲، به توصیف و تجزیه و تحلیل هریک از عوامل مؤثر ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل جنوب شرق کشور در حوزه دریای عمان در قالب جداول و نمودارهای توزیع درصد فراوانی و آزمون کای اسکوتر (خی ۲) به شرحی که در ادامه می‌آید، پرداخته شده است و سپس جدول توزیع درصد فراوانی و محاسبه آزمون خی ۲ تمامی عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی مزبور در قالب جدول در یک نگاه به ترتیب اولویت میانگین هریک از عوامل ارائه گردیده است. به دنبال آن نسبت به استانداردسازی عوامل ژئوپلیتیکی و همچنین تعیین میانگین کل از بین میانگین همه عوامل و تعیین عدد شاخص که از رابطه زیر به دست آمده است، اقدام گردیده و سپس با توجه به مطالعات محیط‌شناسی ژئوپلیتیکی و تحقیقات میدانی انجام شده توسط محقق و مصاحبه صورت گرفته با برخی از افراد خیره و صاحب نظر جامعه آماری و همچنین با توجه به نتایج محاسبه آزمون خی ۲ و عواملی که دارای میانگین زیر عدد شاخص مزبور هستند و از میزان تأثیر کمی در تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای عمان برخوردار می‌باشند، تعداد ۲ عامل حذف گردیده‌اند. برای به دست آوردن عدد شاخص از رابطه زیر استفاده شده است:

$$\begin{aligned} \bar{M} &= \text{میانگین کل میانگین‌های عوامل} \\ \text{Min} &= \text{پایین‌ترین میانگین عامل} \\ \text{Max} &= \text{بالاترین میانگین عامل} \\ \mu &= \text{عدد شاخص} \end{aligned}$$

$$\mu = \bar{M} - \frac{\text{Max} - \text{Min}}{3} = 4/25 - \frac{4/79 - 3/67}{3} = 3/8$$

در حوزه دریای عمان بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران

متعاقب آن کلیه عوامل ژئوپلیتیکی که دارای میانگین بالای عدد شاخص بودند (۱۷ عامل)، در قالب عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل جنوب شرق کشور در حوزه دریای عمان که بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در این حوزه مؤثر می‌باشند، برحسب ترتیب اولویت میانگین آن‌ها و همچنین با تقسیم نمودن میانگین هر عامل بر مجموع کل میانگین‌های عوامل، وزن هر عامل نیز مشخص گردیده است؛ بنابراین در ادامه برای نمونه از بین عوامل مؤثر ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی ۱۹ گانه جنوب شرق کشور در حوزه دریای عمان، به توصیف و تحلیل یکی از عوامل مؤثر ژئوپلیتیکی فوق تحت عنوان عامل ۱، مشتمل بر جدول و نمودار توزیع درصد فراوانی و آزمون کای اسکوتر (خی ۲) آن به شرح ذیل پرداخته می‌شود.

میزان تأثیر عامل ۱: وضعیت و ظرفیت‌های اقتصادی از جمله کشاورزی، صنعتی (مانند کشتی‌سازی) و خدماتی (مانند بنادر و خدمات دریایی) ایران در طول سواحل مکران و تنگه هرمز به چه میزان در تدوین راهبرد دفاعی جنوب شرق کشور در حوزه دریای عمان مؤثر می‌باشد؟

جدول ۴: توزیع درصد فراوانی میزان تأثیر عامل ۱ در تدوین راهبرد دفاعی کشور

میانگین	درصد فراوانی تراکمی	درصد فراوانی معتبر	درصد فراوانی	فراوانی	طبقه
۴,۲۶۴۷	۲,۹	۲,۹	۲,۹	۱	کم
	۱۴,۷	۱۱,۸	۱۱,۸	۴	متوسط
	۵۵,۹	۴۱,۲	۴۱,۲	۱۴	زیاد
	۱۰۰,۰	۴۴,۱	۴۴,۱	۱۵	خیلی زیاد
		۱۰۰,۰	۱۰۰,۰	۳۴	جمع

توصیف و تحلیل آزمون عامل ۱:

جدول ۴ نشان‌دهنده آن است که ۲/۹ درصد پاسخ‌گویان جامعه آماری، میزان تأثیر عامل وضعیت و ظرفیت‌های اقتصادی از جمله کشاورزی، صنعتی (مانند کشتی‌سازی) و خدماتی (مانند بنادر و خدمات دریایی) کشور ایران در طول سواحل مکران و تنگه هرمز را بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای عمان در حد کم و ۱۱/۸ درصد پاسخ‌گویان در حد متوسط، ۴۱/۲ درصد در حد زیاد و ۴۴/۱ درصد آنان در حد خیلی زیاد دانسته‌اند. همچنین با توجه به انجام آزمون خی ۲ و معنی‌دار بودن کای اسکوتر (۰,۰۰۱) این عامل، نظر جامعه آماری این است که عامل وضعیت و ظرفیت‌های

اقتصادی ایران در طول سواحل مکران و تنگه هرمز با ضریب اطمینان ۹۹ درصد به‌عنوان یک عامل ژئوپلیتیکی در تدوین راهبرد دفاعی جنوب شرق کشور در حوزه دریای عمان مؤثر می‌باشد.

جدول ۵: توزیع فرولوی تأثیر عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل حوزه دریای عمان بر تلویز راهبرد دفاعی کشور به ترتیب

اولویت می‌گین (در یک نگاه)

میانگین	خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی حوزه
	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	
۴,۷۹	۸۲,۴	۲۸	۱۴,۷	۵	۲,۹	۱					۱۵- قدرت نظامی و توان کتی و کپنی نیروهای مسلح ایران
۴,۷۲	۷۵,۸	۲۵	۲۱,۲	۷	۳	۱					۶- وابستگی بخش عمده‌ای از حجم صادرات و واردات کشور به دریای عمان و تنگه هرمز
۴,۵۵	۶۴,۷	۲۲	۲۶,۵	۹	۸,۸	۳					۱۹- جایگزینی ساحل دریای عمان برای صادرات و واردات انرژی و کالای ایران به‌جای خلیج فارس
۴,۵	۵۰	۱۷	۵۰	۱۷							۱۶- برخورداری ر ایران از تأسیسات و صنایع نظامی داخلی و فناوری پیشرفته دفاعی
۴,۵	۵۸,۸	۲۰	۳۲,۴	۱۱	۸,۸	۳					۱۷- وضعیت امنیت داخلی ایران به‌ویژه پایداری امنیت در جنوب شرق کشور
۴,۴۴	۵۵,۹	۱۹	۳۵,۳	۱۲	۵,۹	۲	۲,۹	۱			۳- شبکه‌های ارتباطی حمل‌ونقل و خطوط انتقال کالا و انرژی در جنوب شرق کشور
۴,۴۴	۵۲,۹	۱۸	۳۸,۲	۱۳	۸,۸	۳					۱۸- ایجاد کریدور ترانزیتی و ارتباطی شمال-جنوب با توجه به ادعای کشورهای همسایه در خشکی در آسیای مرکزی، روسیه، هند و...
۴,۳۲	۵۰	۱۷	۳۵,۳	۱۲	۱۱,۸	۴	۲,۹	۱			۱۲- وجود اختلافات مرزی و ادعای ارضی امارات نسبت به بخشی از مناطق مرزی ایران (جزایر سه‌گانه ایرانی)
۴,۲۹	۴۷,۱	۱۶	۴۱,۲	۱۴	۵,۹	۲	۵,۹	۲			۴- ظرفیت‌های زیرساختی موجود (مانند شبکه‌های ارتباطی و جاده‌ای، نیروگاه‌ها، سدها، بنادر، اسکله‌ها و...) در سواحل جنوب شرق کشور ایران
۴,۲۶	۴۴,۱	۱۵	۴۱,۲	۱۴	۱۱,۸	۴	۲,۹	۱			۱- وضعیت و ظرفیت‌های اقتصادی از جمله کشاورزی، صنعتی (مانند کشتی‌سازی) و خدماتی (مانند بنادر و خدمات دریایی) ایران در طول سواحل مکران و تنگه‌ی هرمز
۴,۲۳	۳۵,۳	۱۲	۵۲,۹	۱۸	۱۱,۸	۴					۷- میزان همگرایی مردم جنوب شرق کشور (قبایل و طوایف) با حکومت ایران

میانگین	خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی حوزه
	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	
۴,۲۰	۳۲,۴	۱۱	۵۸,۸	۲۰	۵,۹	۲	۲,۹	۱			۱۱- وجود معضل قاچاق کالا و مواد مخدر در جنوب شرق کشور
۴,۱۷	۴۱,۲	۱۴	۳۵,۳	۱۲	۲۳,۵	۸					۱۳- وضعیت تحرک، کارآمدی و موفقیت سیاست خارجی ایران در سطح منطقه و حوزه دریای عمان
۴,۱۴	۲۶,۵	۹	۶۱,۸	۲۱	۱۱,۸	۴					۹- وجود اقلیت‌های قومی - مذهبی متجانس با اقوام کشورهای هم‌جوار در جنوب شرق ایران
۴,۰۳	۲۷,۳	۹	۴۸,۵	۱۶	۲۴,۲	۸					۱۰- وجود اقلیت‌های قومی - مذهبی متجانس با اقوام ایران در کشورهای حوزه دریای عمان
۳,۹۷	۲۳,۵	۸	۵۵,۹	۱۹	۱۷,۶	۶			۲,۹	۱	۵- معضل بیکاری، تورم و فقر اقتصادی در جنوب شرق کشور
۳,۸۲	۲۳,۵	۸	۳۸,۲	۱۳	۳۵,۳	۱۲	۲,۹	۱			۲- منابع طبیعی، انرژی و معادن زیرزمینی واقع در سواحل جنوب شرق کشور
۳,۷۳	۱۱,۸	۴	۵۲,۹	۱۸	۳۲,۴	۱۱	۲,۹	۱			۸- پایین بودن میزان سطح سواد و ضعف فرهنگی موجود در سواحل جنوب شرق ایران
۳,۶۷	۸,۸	۳	۵۵,۹	۱۹	۲۹,۴	۱۰	۵,۹	۲			۱۴- نقش سنی پشتیبانی راهبردی ایران از پاکستان در مقابل هند

تحلیل داده‌های عوامل مؤثر ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی حوزه بر حسب آزمون خی ۲:

برای تعیین درصد اطمینان معنی‌داری پاسخ جامعه‌ی آماری به سؤالات پرسش‌نامه در خصوص تعیین عوامل ژئوپلیتیک در حوزه دریای عمان، برای هر یک از عوامل مزبور از روش آماری آزمون خی ۲ (کای اسکور) استفاده شده که نتایج آن به شرح جدولی که در ادامه آمده می‌باشد. لذا ارقام جدول فوق نشان‌دهنده آن است که معنی‌داری گویه‌های شماره ۱۰، ۱۳ و ۱۶، از معنی‌داری در سطح آلفای ۰/۰۵ بزرگ‌تر است، لذا پاسخ به این گویه‌ها دارای تفاوت معنی‌دار نیست. البته از آنجاکه آزمون خی ۲ و معنی‌داری کای اسکور این عوامل بیش از ۰/۰۵ می‌باشد، لیکن به دلیل این‌که جامعه آماری تأثیر عوامل فوق را در حد بیش از زیاد دانسته‌اند و با استناد به میانگین نسبتاً بالای این عوامل و با توجه به نظر مثبت افراد خبره و صاحب‌نظر در مورد تأثیر این عوامل و همچنین بر اساس نتایج مطالعات محیط‌شناسی ژئوپلیتیکی این تحقیق، عوامل مزبور نیز به‌عنوان عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر در تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای عمان محسوب می‌شوند. در نتیجه این گویه‌ها به‌عنوان عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و

نظامی مؤثر بر تدوین راهبرد دفاعی در سواحل جنوب شرق کشور در حوزه دریای عمان نیز محسوب می‌گردند.

جدول ۶: درصد اطمینان معنی‌داری پاسخ جامعه‌ی آماری (آزمون خی ۲)

ردیف	عوامل ژئوپلیتیکی	کای اسکوئر	درجه آزادی	معنی‌داری
۱	وضعیت و ظرفیت‌های اقتصادی از جمله کشاورزی، صنعتی (مانند کشتی‌سازی) و خدماتی (مانند بنادر و خدمات دریایی) ایران در طول سواحل مکران و تنگه هرمز	۱۷,۵۲۹	۳	۰۰۱
۲	منابع طبیعی، انرژی و معادن زیرزمینی واقع در سواحل جنوب شرق کشور	۱۰,۴۷۱	۳	۰۰۱۵
۳	شبکه‌های ارتباطی حمل‌ونقل و خطوط انتقال کالا و انرژی در جنوب شرق کشور	۲۶,۰۰۰	۳	۰۰۰
۴	ظرفیت‌های زیرساختی موجود (مانند شبکه‌های ارتباطی و جاده‌ای، نیروگاه‌ها، سد‌ها، بندرها، اسکله‌ها و...) در سواحل جنوب شرق ایران	۲۰,۱۱۸	۳	۰۰۰
۵	معضل بیکاری، تورم و فقر اقتصادی در جنوب شرق کشور	۲۰,۳۵۳	۳	۰۰۰
۶	وابستگی بخش عمده‌ای از حجم صادرات و واردات کشور به دریای عمان و تنگه هرمز	۲۸,۳۶۴	۲	۰۰۰
۷	میزان همکاری مردم جنوب شرق کشور (قبایل و طوایف) با حکومت ایران	۸,۷۰۶	۲	۰۱۳
۸	پایین بودن میزان سطح سواد و ضعف فرهنگی موجود در سواحل جنوب شرق ایران	۲۰,۳۵۳	۳	۰۰۰
۹	وجود اقلیت‌های قومی - مذهبی متجانس با اقوام کشورهای هم‌جوار در جنوب شرق ایران	۱۳,۴۷۱	۲	۰۰۱
۱۰	وجود اقلیت‌های قومی - مذهبی متجانس با اقوام ایران در کشورهای حوزه دریای عمان	۳,۴۵۵	۲	۱۷۸
۱۱	وجود معضل قاچاق کالا و مواد مخدر در جنوب شرق کشور	۲۷,۸۸۲	۳	۰۰۰
۱۲	وجود اختلاف مرزی و ادعای رضی لم‌لرت نسبت به بخشی از مناطق مرزی ایران (جزایر سه‌گانه ایرانی)	۱۸,۹۴۱	۳	۰۰۰
۱۳	وضعیت تحرک کرامدی و موفقیت سیاست خراجی ایران در سطح منطقه و حوزه دریای عمان	۱,۶۴۷	۲	۰۴۳۹
۱۴	نقش سنتی پشتیبانی راهبردی ایران از پاکستان در مقابل کشور هند	۲۱,۷۶۵	۳	۰۰۰
۱۵	قدرت نظامی و توان کتی و کیفی نیروهای مسلح کشور ایران	۳۷,۴۷۱	۲	۰۰۰
۱۶	برخورداری ایران از تأسیسات و صنایع نظامی داخلی و فناوری پیشرفته‌ی دفاعی	۰۰۰	۱	۱,۰۰۰
۱۷	وضعیت امنیت داخلی ایران به‌ویژه پایداری امنیت در جنوب شرق کشور	۱۲,۷۶۵	۲	۰۰۲
۱۸	ایجاد کریدور ترانزیتی و ارتباطی شمال و جنوب با توجه به ادعای کشورهای محصور در خشکی در آسیای مرکزی، روسیه، هند و...	۱۰,۲۹۴	۲	۰۰۶
۱۹	جلیگرنی سواحل دریای عمان برای صادرات و واردات انرژی و کالای ایران به‌جای خلیج فارس	۱۶,۶۴۷	۲	۰۰۰

نرمال‌سازی و تعیین وزن مؤثر ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی حوزه:

در پی محاسبه صورت گرفته برای تعیین عدد شاخص که معادل عدد ۳/۸ گردید، ابتدا نسبت به حذف عوامل دارای میانگین پایین‌تر از عدد شاخص فوق (عوامل ردیف‌های ۸ و ۱۴) اقدام و سپس سایر عوامل ژئوپلیتیکی دارای میانگین بالاتر از عدد شاخص در قالب عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل جنوب شرق کشور در حوزه دریای عمان که بر تدوین راهبرد دفاعی کشور مؤثر می‌باشند، به شرح جدول ۷ پس از نرمال‌سازی عوامل برحسب اولویت میانگین آن‌ها و همچنین تعیین وزن هر عامل که با تقسیم نمودن میانگین آن عامل بر مجموع کل میانگین‌های عوامل به‌دست آمده است، تعیین گردیدند.

تأثیر عوامل ژئوپلیتیک (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی) سواحل مکران در حوزه دریای عمان بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران

جدول ۷: عوامل مؤثر ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی حوزه برحسب وزن و اولویت میانگین

ردیف	عوامل مؤثر ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل حوزه دریای عمان	میانگین	وزن
۱۵	قدرت نظامی و توان کتی و کبی نیروهای مسلح کشور ایران	۴٫۷۹	۰۰٫۶۵۲۸۴
۶	وابستگی بخش عمده‌ای از حجم صادرات و واردات کشور به دریای عمان و تنگه‌ی هرمز	۴٫۷۳	۰۰٫۶۴۳۷۴
۱۹	جایگزینی ساحل دریای عمان برای صادرات و واردات انرژی و کالای ایران به‌جای خلیج فارس	۴٫۵۵	۰۰٫۶۲۰۸۰
۱۶	برخورداری کشور ایران از تأسیسات و صنایع نظامی داخلی و فناوری پیشرفته‌ی دفاعی	۴٫۵	۰۰٫۶۱۳۷۹
۱۷	وضعیت امنیت داخلی ایران به‌ویژه پایداری امنیت در جنوب شرق کشور	۴٫۵	۰۰٫۶۱۳۷۹
۳	شبکه‌های ارتباطی حمل‌ونقل و خطوط انتقال کالا و انرژی در جنوب شرق کشور	۴٫۴۴	۰۰٫۶۰۴۷۸
۱۸	ایجاد کریدور ترانزیتی و ارتباطی شمال و جنوب با توجه به ادعای کشورهای محصور در خشکی در آسیای مرکزی، روسیه، هند و...	۴٫۴۴	۰۰٫۶۰۴۷۸
۱۲	وجود اختلافات مرزی و ادعای امارات نسبت به بخشی از مناطق مرزی ایران (جزایر سه‌گانه ایرانی)	۴٫۳۳	۰۰٫۵۸۸۷۵
۴	ظرفیت‌های زیرساختی موجود (مانند شبکه‌های ارتباطی و جادای، نیروگاه‌ها، بنادر، اسکله‌ها و...) در سواحل جنوب شرق	۴٫۲۹	۰۰٫۵۸۴۷۵
۱	وضعیت و ظرفیت‌های اقتصادی ازجمله کشاورزی، صنعتی (مانند کشتی‌سازی) و خدماتی (مانند بنادر و خدمات دریایی) کشور ایران در طول سواحل مکران و تنگه هرمز	۴٫۳۶	۰۰٫۵۸۰۷۵
۷	میزان همگرایی مردم جنوب شرق کشور (قبایل و طوایف) با حکومت ایران	۴٫۲۳	۰۰٫۵۷۶۷۴
۱۱	وجود معضل قاچاق کالا و مواد مخدر در جنوب شرق کشور	۴٫۲۰	۰۰٫۵۷۳۷۴
۱۳	وضعیت تحرک، کارآمدی و موفقیت سیاست خارجی ایران در سطح منطقه و حوزه‌ی دریای عمان	۴٫۱۷	۰۰٫۵۶۸۷۴
۹	وجود اقلیت‌های قومی - مذهبی متجانس با اقوام کشورهای هم‌جوار در جنوب شرق کشور ایران	۴٫۱۴	۰۰٫۵۶۴۷۳
۱۰	وجود اقلیت‌های قومی - مذهبی متجانس با اقوام ایران در کشورهای حوزه‌ی دریای عمان	۴٫۰۴	۰۰٫۵۴۸۳۳
۵	معضل بیکاری، تورم و فقر اقتصادی در جنوب شرق کشور	۳٫۹۷	۰۰٫۵۴۰۷۰
۲	منابع طبیعی، انرژی و معادن زیرزمینی واقع در سواحل جنوب شرق کشور	۳٫۸۲	۰۰٫۵۲۰۶۷
	جمع	۷۳٫۴۳۴۱	۱

ارزیابی تحلیل داده‌های مرتبط با سؤال تحقیق:

با توجه به تجزیه و تحلیل فوق و تبیین عوامل مؤثر ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل جنوب شرق کشور در حوزه دریای عمان و تعیین میزان تأثیر این عوامل در تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه مزبور (به شرح جدول ۷ پیش گفته)، می‌توان چنین جمع‌بندی نمود که موارد فوق در واقع پاسخ مناسبی به سؤال تحقیق مبنی بر چیستی عوامل مؤثر ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی سواحل جنوب شرق کشور در حوزه دریای عمان و هم‌چنین تعیین میزان تأثیر این عوامل بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در این حوزه می‌باشد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف - نتیجه‌گیری:

سؤال تحقیق: «عوامل مؤثر ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی مرتبط با مسائل دفاعی سواحل جنوب شرق کشور در حوزه دریای عمان کدام‌اند و تأثیر این عوامل بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در این حوزه به چه میزان است؟» در پاسخ به سؤال فوق، با توجه به مطالعات نظری، محیط‌شناسی ژئوپلیتیکی و تحقیقات میدانی صورت گرفته در حوزه دریای عمان و سواحل مکران و هم‌چنین با توجه به یافته‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل انجام‌شده به شرح موارد پیش‌گفته، مؤثرترین عوامل ژئوپلیتیک سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی مرتبط با مسائل دفاعی سواحل جنوب شرق کشور در حوزه دریای عمان در قالب ۱۷ عامل ژئوپلیتیکی (به شرح جدول ۷ پیش‌گفته) خواهد بود که میزان تأثیر این عوامل بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در حوزه مزبور، برحسب وزن و اولویت میانگین هر یک از عوامل نیز تعیین گردیده است. به‌گونه‌ای که عامل «قدرت نظامی و توان کمی و کیفی نیروهای مسلح کشور ایران» با میانگین $\frac{4}{7}$ و وزن $0/065284$ دارای بیشترین میزان تأثیر و عامل؛ «منابع طبیعی، انرژی و معادن زیرزمینی واقع در سواحل جنوب شرق کشور» با میانگین $\frac{3}{8}$ و وزن $0/052067$ دارای کم‌ترین میزان تأثیر بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در این حوزه می‌باشند.

ب - پیشنهاد:

به طراحان دفاعی کشور یا سایر پژوهشگرانی که در آینده قصد تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای عمان را دارند، پیشنهاد می‌شود با توجه به دقت بالای این تحقیق و به‌منظور جلوگیری از اتلاف زمان و عدم تکرار مسیر طی شده، می‌توانند از نتایج به‌دقت آمده در این تحقیق در جهت تدوین راهبرد مزبور استفاده نمایند.

تأثیر عوامل ژئوپلیتیک (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی) سواحل مکران
در حوزه دریای عمان بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران

منابع:

- افشار (سیستانی)، ایرج (۱۳۷۶)، "جغرافیای تاریخی دریای پارس"، انتشارات سوره، تهران
- تقوی اصل، عطا (۱۳۸۷)، "ژئوپلیتیک جدید ایران: از قزاقستان تا گرجستان"، چاپ سوم، انتشارات وزارت امور خارجه، تهران
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۷۱)، "خلیج فارس و نقش استراتژیک تنگه هرمز"، انتشارات سمت (چاپ و نشر علامه طباطبایی)، تهران
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۱)، "جغرافیای سیاسی ایران"، انتشارات سمت، تهران
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۵)، "اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک"، انتشارات پاپلی، مشهد
- حافظ نیا، محمدرضا، رشید، غلامعلی، پرهیزکار، اکبر، افشردی، محمدحسین (۱۳۸۶)، "الگوی نظری طراحی راهبرد دفاعی مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیکی"، فصلنامه‌ی بین‌المللی ژئوپلیتیک (علمی - پژوهشی)، سال سوم، شماره‌ی دوم، تهران
- دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی (۱۳۸۷)، "عمان"، انتشارات وزارت امور خارجه، تهران
- رشید، غلامعلی (۱۳۸۶)، "نقش عوامل ژئوپلیتیک در راهبرد دفاعی (مطالعه‌ی موردی: ایران نسبت به عراق)"، رساله دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران
- سازمان اطلاعات سپاه (۱۳۸۹)، "برآورد تهدید امارات متحده عربی"، تهران
- سازمان بنادر و کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴)، "نقش بنادر ایران در منطقه و جهان در ده سال آینده"، تهران
- شکویی، حسین (۱۳۷۳)، "فلسفه جغرافیا"، چاپ هشتم، انتشارات گیتاشناسی
- عبدی، عباس (۱۳۸۰)، "مهم‌ترین مسائل امنیتی جمهوری اسلامی ایران"، مجموعه مقالات نگاهی به مسائل امنیتی ایران، پژوهشکده مطالعات راهبردی
- عزتی، عزت‌اله (۱۳۸۰)، "ژئوپلیتیک در قرن بیستم و یکم"، انتشارات سمت، تهران
- فلاح‌زاده، محمدهادی (۱۳۸۵)، "آشنایی با کشورهای اسلامی (۵) پاکستان"، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، تهران
- معاونت اطلاعات آجا (۱۳۸۲)، "برآورد اطلاعات راهبردی شماره ۲۴ کشور امارات متحده عربی"، تهران
- معاونت اطلاعات آجا (۱۳۸۸)، "برآورد اطلاعات راهبردی شماره ۱۴ کشور سلطان‌نشین عمان"، تهران
- معاونت اطلاعات آجا (۱۳۸۸)، "برآورد اطلاعات راهبردی شماره ۳۰ کشور پاکستان"، تهران
- معاونت اطلاعات سپاه (۱۳۸۴)، "امارات متحده عربی"، تهران

- مرکز آمار ایران (دی ۱۳۸۸)، "سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ - نتایج کلی استان سیستان و بلوچستان"، امور بین‌الملل و روابط عمومی مرکز آمار، تهران
- مرکز آمار ایران (اسفند ۱۳۸۸)، "سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ - نتایج کلی استان هرمزگان"، امور بین‌الملل و روابط عمومی مرکز آمار، تهران
- نامی، محمدحسن (۱۳۸۸)، "جغرافیای کشور پاکستان با تأکید بر ایالت بلوچستان"، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، تهران
- نودری، فضل‌اله، (۱۳۹۱)، "تعیین عوامل ژئوپلیتیک حوزه دریای عمان و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران"، رساله دکتری علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران